

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ

УДК 321:316.323.83

Баталов О.А.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

Проаналізовано місце постколоніальних досліджень в сучасній світовій та українській політичній теорії. Зроблено висновок, що методологія постколоніальних досліджень надає новий ракурс аналізу процесів націотворення, політичної культури, внутрішньої державної політики, міжнародних відносин та глобалізації. Однак в Україні, незважаючи на майже двадцятирічний досвід вивчення постколоніалізму, зазначена методологія використовується лише фрагментарно, а наукові тексти зазвичай пишуться під впливом принципів «захисного» націоналізму.

Ключові слова: політична теорія, постколоніальні дослідження, орієнталізм, постколоніалізм, «захисний» та «агресивний» націоналізм.

Баталов А.А.

ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

Проанализировано место постколониальных исследований в современной мировой и украинской политической теории. Сделан вывод о том, что методология постколониальных исследований предоставляет новый ракурс анализа процессов нациестроительства, политической культуры, внутренней государственной политики, международных отношений и глобализации. Однако в Украине, несмотря на почти двадцатилетний опыт исследования постколониализма, указанная методология используется лишь фрагментарно, а научные тексты обычно пишутся под влиянием принципов «защитного» национализма.

Ключевые слова: политическая теория, постколониальные исследования, ориентализм, постколониализм, «защитный» и «агрессивный» национализм.

Batalov O.

POSTCOLONIAL STUDIES IN POLITICAL THEORY

In the article is analyzed the place of post-colonial studies in the modern world and in Ukrainian political theory. Made a conclusion that the methodology of post-colonial studies provides a new angle of analysis of nation-building processes, political culture, internal public policy, international relations and globalization. However, in Ukraine, despite nearly two decades of experience in the study of post-colonialism, the mentioned methodology is used only fragmentary, and scientific texts are usually written under the influence of the principles of «defensive» nationalism.

Keywords: political theory, post-colonial studies, orientalism, post-colonialism, «protective» and «aggressive» nationalism.

Актуальність теми дослідження зумовлена поширенням у політичній теорії постколоніальних досліджень. Методологія постколоніальних досліджень, що з самого початку використовувалась у культурології (зокрема,

аналіз художніх, наукових і бюрократичних текстів (пост)імперської метрополії шляхом деконструкції), поступово набула міждисциплінарного значення. Так, завдяки постколоніальному напряму в політичній теорії стає можливим новий ракурс аналізу політичної культури (як постколоніальних суспільств, так і постметропольних),

специфіки сучасних міжнародних відносин (с точки зору колишніх імперських центр-периферійних відносин), особливостей внутрішньої політики постколоніальних держав (обумовлених у т.ч. й специфікою національно-визвольних рухів) та ін.

Метою статті є дослідження місця постколоніальних досліджень у сучасній світовій та українській політичній теорії.

Постколоніальні дослідження виникають у 70–80-х років ХХ ст. завдяки роботам Е. Саїда, Ф. Фанона, Г. Співака, Г. Бгабга. Методологічну основу зазначеного напрямку заклав Е. Саїд (праці «Орієнталізм» [1], «Культура й імперіалізм» [2]), який аналізував роль культури у здійсненні політики імперської експансії. Науковець досліджував специфіку колоніальної практики Британської та Французької імперій, показуючи, як імперіалізм змінював європейську культуру, розділивши світ на дискретні категорії «Захід» та «Схід», «цивілізовані» та «дикуни», «ми» та «вони». Така практика «орієнталізму», що мала на меті ментально впорядкувати світ, закріпивши в ньому для європейців панівні позиції, й визначила для Франції, Великої Британії, США та інших «західних» країн параметри їх знання про «Схід» [3]. У своїх дослідженнях науковець широко використовував методику деконстрування текстів, написаних діячами метрополій імперій, тим самим доводячи їхню недостатню об'єктивність. Наприклад, аналізуючи «Робінзона Крузо» Д. Дефо, Е. Саїд дійшов висновку, що у романі «йдеться про європейця, який створює такий собі феодал на віддаленому неєвропейському острові» [2, с.12].

Продовжувач ідей Е. Саїда – Е. Вульф у праці «Європа і народи без історії» [4] дослідив виникнення уявлення про європейців як єдиних творців історії («європоцентризм») і показав, як європейська експансія, починаючи з 1400 р., поглинала неєвропейські народи з тривалою історичною традицією, що не визнавалася європейцями (тому вони опинились в ситуації «народів без історії») [4, с.425-477]. Інший дослідник Л. Вульф у праці «Винайдення Східної Європи» [5] проаналізував, як від доби Просвітництва у свідомості західних європейців відбувалось ментальне мапографування на «цивілізовану» Західну Європу та «варварську» Східну.

Починаючи з 90-х років ХХ ст. постколоніальні дослідження виходять за межі переважно культурології і набувають міждисциплінарного значення. В їхній простір

потрапляють дослідження процесів націотворення, деколонізації, легітимності політичних режимів постколоніальних держав, націоналізму та національно-визвольних рухів, питання глобалізації та багатокультурності у сучасному світі. Наприклад, Е. Томпсон, вперше досліджуючи Російську імперію та СРСР за допомогою постколоніальної методології, у роботі «Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм» [6] доходить висновку про існування двох типів націоналізму: «захисного» та «агресивного». «Захисний» націоналізм притаманний тим націям, яким загрожує зникнення або втрата ідентичності внаслідок зовнішнього впливу. «Агресивний» націоналізм спрямований на експансію власної національної ідентичності, асиміляцію інших народів. Зокрема, український націоналізм дослідниця характеризує як переважно «захисний», а російський – як переважно «агресивний». Специфіку саме російського колоніалізму Е. Томпсон убачає у тому, що «на відміну від колоніалізму на Заході, коли національні проблеми часто відносилися до категорії расових питань і питань заморських завоювань, російський колоніалізм значною мірою залежав від національної ідентичності та експансіоністської політики щодо сусідніх країн» [6, с. 20]. Так, завдяки експансії російської культури, із часом «росіянами» починали вважати не тільки власне росіян, але й українців і білорусів (т.зв. «концепція триєдиного російського народу»), причому аутентичні культури неросійських народів наділялися лише тими тлумаченнями, які приписувала їм імперські культура та політика.

На цей час постколоніальні дослідження зайняли важливе місце в навчальних програмах багатьох англійських університетів. Центром постколоніальних досліджень в сучасній політичній науці є Велика Британія, у якій сформувалися такі університетські спільноти [7]: Центр постколоніальних досліджень Лондонського університету Голдсмита, Центр постколоніальних досліджень в Університеті Кента, Інститут колоніальних і постколоніальних досліджень Лідського Університету, Центр постколоніальних досліджень Стерлінгського університету, Центр імперських і постколоніальних досліджень Саутгемптонського університету, Центр колоніальних і постколоніальних досліджень Університету Сассексу, що працює на базі Ланкастерського університету, міжнародна організація «Товариство франкомовних

постколоніальних досліджень», міжнародна Асоціація постколоніальних досліджень.

В Україні розвиток постколоніальних досліджень знаходиться лише на початковому етапі. Також українські дослідники схильні використовувати у своїх роботах не класичні постколоніальні методології, а писати їх з позицій т.зв. «захисного» націоналізму [8], внаслідок чого їх наукові роботи отримують значний елемент суб'єктивності та подекуди навіть емоційності. Триває дискусія щодо визначення власне терміна «постколоніалізм», якому зазвичай надаються некласичні (з т.з. англомовних постколоніальних досліджень) визначення.

Першим українським дослідником, який використав методологію постколоніальних досліджень, став М. Павлишин. У статті «Козаки в Ямаїці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі» [9] дослідник виокремив поняття «антиколоніалізм» та «постколоніалізм». Антиколоніалізм, що береться на озброєння національно-визвольними рухами у боротьбі проти імперії, використовує термінологію колоніалізму (іншої зазвичай немає) та є занадто ідеологізованим. Основною метою антиколоніалізму є заперечення колоніальних аргументів та цінностей [9, с. 227]. Постколоніалізм поширений серед націй, що вже отримали власну суверенну державу.

Г. Сивокінь, заперечуючи визначення М. Павлишина, у статті «Постколоніалізм» в сучасній українській літературі: симптоми, тенденції, явища» запропонував власне визначення постколоніалізму, пов'язавши його з процесами «усвідомлення й осмислення традиції як фундаментального поняття з наповненням його конкретним змістом» [10, с. 104]. Інший дослідник П. Іванишин визначає постколоніалізм як загальногуманітарну методологію, в основі якої лежать пріоритетність збереження та розвитку національної культури, утвердження її самодостатності та поборення імперських дискурсів [11, с. 73]. Також П. Іванишин пропонує розрізняти «націологічний постколоніалізм» (або справжній постколоніалізм) та «постмодерний постколоніалізм» (або псевдопостколоніалізм). Ще одним проявом використання при написанні робіт «захисного» націоналізму стали праці Н. Шумило [12] «Під знаком національної самобутності» та О. Юрчук «У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії» [13].

На підставі вищеведеного можна зробити висновок, що використання мето-

дології постколоніальних досліджень у сучасній політичній теорії надає новий ракурс аналізу процесів націотворення, політичної культури, особливостей внутрішньої політики постколоніальних держав, легітимності політичних режимів, міжнародних відносин, глобалізації та мультикультурності. Однак в Україні, незважаючи на майже двадцятирічний досвід вивчення постколоніалізму, зазначена методологія використовується лише фрагментарно, а наукові тексти зазвичай пишуться з занадто суб'єктивних позицій «захисного» націоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саїд Э. Ориентализм: западные концепции Востока / Эдвард Саид. – СПб.: Русский Мирь, 2006. – 640 с.
2. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Едвард Саїд. – К. : Критика, 2007. – 608 с.
3. Said E. A Window on the Word / Edward Said // The Guardian. – 2003. – Aug., 2. – P. 4-6.
4. Вульф Е. Європа і народи без історії / Ерік Вульф; [пер. з англ. І. Пошивайла]. – К. : КМ Академія, 2004. – 535 с.
5. Вульф Л. Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Ларі Вульф; [пер. з англ. С. Біленького]. – К. : Критика, 2009. – 592 с.
6. Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Томпсон Е. М.; [пер. з англ. М. Корчинської]. – К. : Основи, 2008. – 368 с.
7. Голубкина С.Е. О некоторых тенденциях развития постколониальных исследований / С.Е. Голубкина // Вестник Мининского ун-та. – 2016. – Вып. 1-2. – С. 20-22.
8. Сінченко О. Постколоніальні дослідження: український вимір : [Електронний ресурс] / Олексій Сінченко. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/5960/2/O_Sinchenko_LPMIT_3_GL.pdf.
9. Павлишин М. Козаки з Ямайки: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / Марко Павлишин // Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К.: Час, 1997. – С. 223-237.
10. Сивокінь Г.М. «Постколоніалізм» в сучасній українській літературі: симптоми, тенденції, явища / Григорій Матвійович Сивокінь // Сивокінь Г.М. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. – К. : Фенікс, 2006. – С. 90-105.
11. Іванишин П.В. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : Моногр. / Петро Васильович Іванишин. – Дрогобич : «Відродження», 2005. – 308 с.
12. Шумило Н.М. Під знаком національної самобутності / Наталія Микитівна Шумило. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.
13. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії / Олена Юрчук. – К. : «Академія», 2013. – 224 с.